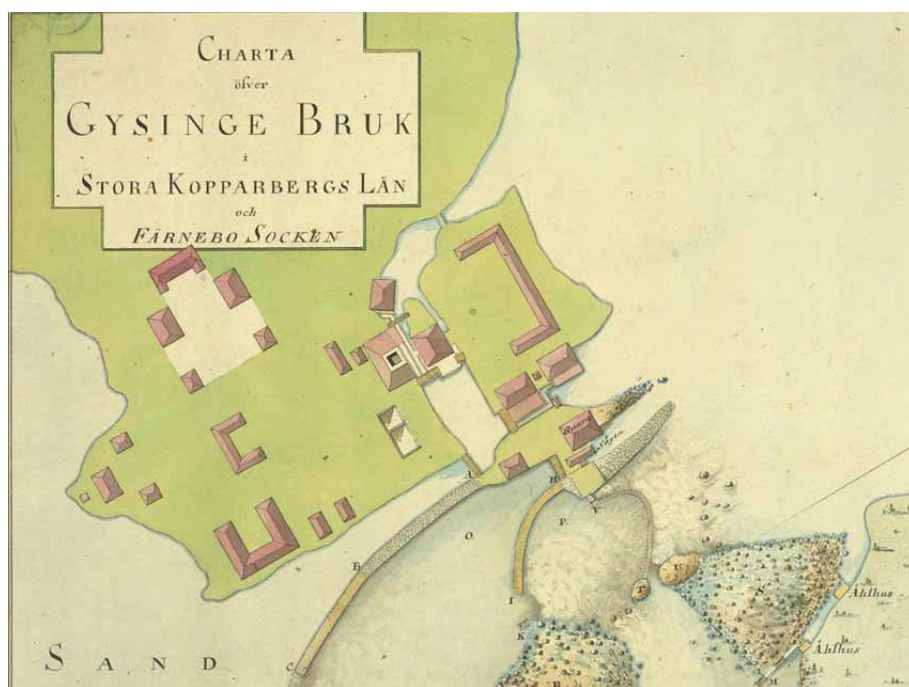

SCHAKTNINGSÖVERVAKNING I GYSINGE BRUKSMILJÖ

Arkeologisk undersökning

RAÄ 82:1
Österfärnebo socken
Sandvikens Kommun
Gästrikland
2015

Bo Ulfhielm

SCHAKTNINGSÖVERVAKNING I GYSINGE BRUKSMILJÖ

Arkeologisk undersökning

RAÄ 82:1
Österfärnebo Socken
Sandvikens Kommun
Gästrikland
2015

Rapport 2016:06
Bo Ulfhielm

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

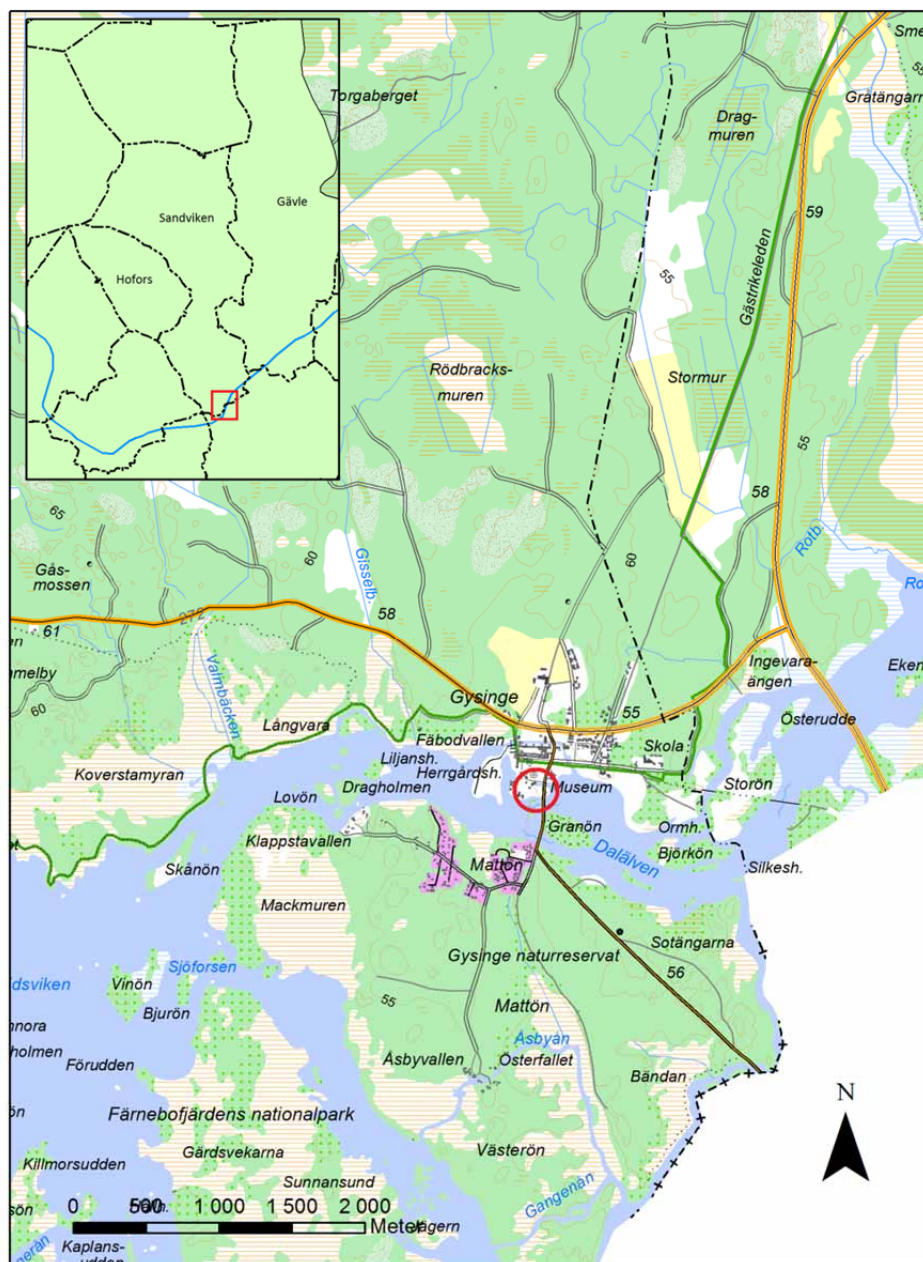
Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butiken@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:
Länsmuseet Gävleborg
Box 746, 801 28 Gävle
Tel 026-65 56 00
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2016
Omslagsbild: Avmätningsskarta Gysinge Bruk, odaterad. Lantmäteristyrelsens arkiv
Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.
ISSN 0281-3181
Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	5
Bakgrund	6
Metod.....	6
Fornlämningsmiljö.....	6
Resultat	7
Förslag till vidare åtgärder.....	8
Tekniska och administrativa uppgifter.....	10
Referenser	10
Bilaga 1. Anläggningsbeskrivning och plan.....	11
Bilaga 2. Sektioner och sektionsbeskrivningar.....	12

Figur 1. Översiktskarta med undersökningsområdet markerat. Efter digitala terrängkartan. Lantmäteriet.

Figur 2. Ortofoto över Gysinge med undersökningsområdet markerat med rött och fornlämnningar med blå punkter och begränsningslinjer. Lantmäteriet.

SAMMANFATTNING

Länsmuseet Gävleborg har på uppdrag av Länsstyrelsen, enheten för natur och vilt, utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktövervakning i Gysinge bruksområde, Österfärnebo 82:1. Schaktningen föranleddes av nedgrävning av stolpar för informationstavla och sittbänk samt ytschaktning för anläggandet av grusade gångar.

Grävning och schaktning utfördes med grävmaskin under kontinuerlig övervakning av arkeolog. Schakt och anläggningar mättes in med handdator med GPS samt dokumenterades i plan och sektion.

Över ett cirka 85 kvadratmeter stort område togs grässvål och torv bort till ett djup av 0,1–0,2 meter. Under torvlagret framkom över hela ytan ett lager med sot, slagg, obrända ben samt porslin av 1800-1900-tals typ. Fynden var rikligast i sydöstra delen. Centralt i det avbanade området grävdes ett U-format schakt till ett djup av 0,6–1,2 meter. I den norra delen av schaktet framkom en anläggning bestående av en rad med plattor av gjuten slaggsten. Av historiska kartor framgår att det på platsen legat en rostgrop för rostning av järnmalm. Anläggningen utgör sannolikt en del av en murad vägg till gropen. Under andra hälften av 1800-talet ersattes de öppna rostningsgroparna av en inbyggd rostugn med förbindelse till hyttan.

Länsmuseet anser att inga ytterligare antikvariska åtgärder är nödvändiga inom det aktuella projektet. Vid eventuella tillkommande arbeten i området krävs dock schaktövervakning. Mer omfattande grävarbeten bör föregås av en arkeologisk förundersökning.

BAKGRUND

Länsmuseet Gävleborg har på uppdrag av Länsstyrelsen, enheten för natur och vilt, utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i Gysinge bruksområde, Österfärnebo 82:1, i Gästrikland. Schaktningen föranleddes av nedgrävning av stolpar för informationstavla och sittbänk samt ytschaktning för anläggandet av grusade gångar. Arbetena är en del i Naturvårdsverkets satsning på en gemensam identitet och igenkännbara skyltar i alla nationalparker. Schaktningsövervakningen utfördes efter beslut av Länsstyrelsen (431-6485-15) och genomfördes den 23 november 2015 av Bo Ulfhielm. Kostnadsansvariga var Länsstyrelsen Gävleborg, enheten för natur och vilt.

METOD

Grävning och schaktning utfördes med grävmaskin under kontinuerlig övervakning av arkeolog. Den djupgrävda ytan grävdes i skikt om cirka 0,1 meter. Schakt och anläggningar mättes in med handdator med GPS samt dokumenterades i plan och sektion.

Figur 3. Avbanning i södra kanten av området. I bakgrunden skymtas Dalälven och det bruksmagasin som idag utgör nationalparkens naturrum. Foto: Bo Ulfhielm.

FORNLÄMNINGSMILJÖ

Järnhanteringen i Gysinge startade år 1668 och bedrevs fram till början av 1900-talet. Tidvis var bruket Gästriklands största, sett till antalet anställda (Nilsson 2013:13).

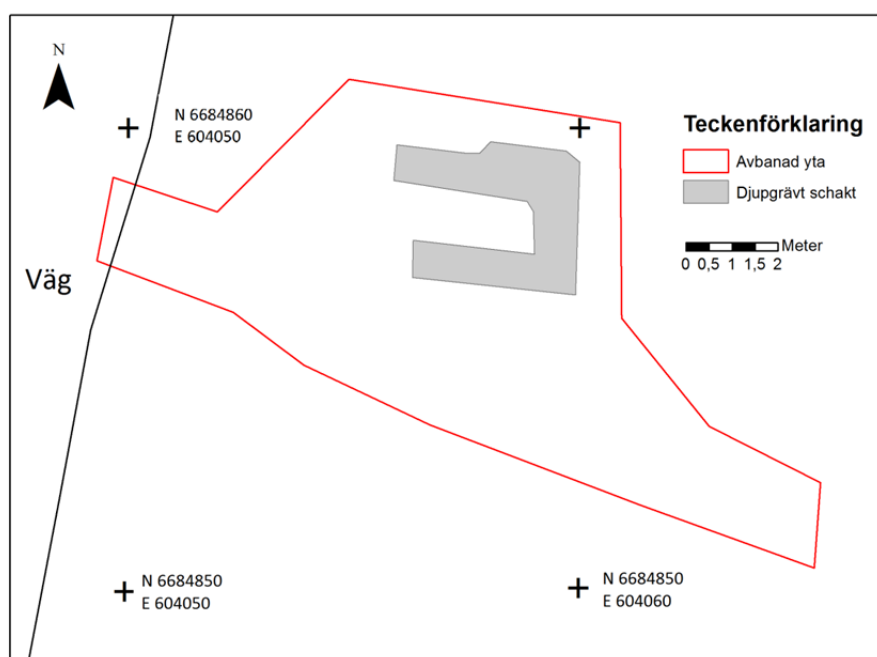
Idag finns i Gysinge en välbevarad bruksmiljö som är riksintresse för kulturmiljövården. Den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen är registrerad i fornminnesregistret som Österfärnebo 82:1. Centralt i bruksområdet, längs en numera igenlagd kanal från Dalälven, ligger lämningar efter det äldre hyttområdet, som utgörs av en masugnsruin i form av en mulltimmerhytta, flera grunder efter kringbyggnader samt slagghvarp (Österfärnebo 42: m .fl). Dessutom

finns närmast älven lämningar efter brukets övriga verksamheter, bland annat en kvarn och en såg.

Vid sidan av bruksverksamheten var Gysinge mot slutet av perioden även ett storjordbruk med djuravel och växtförädling. Delar av de gamla jordbruksmarkerna, som slätterängar mot Dalälven, ingår idag i Färnebofjärdens nationalpark.

RESULTAT

Över ett cirka 85 kvadratmeter stort område togs grässvål och torv bort till ett djup av 0,1–0,2 meter. Under torvlagret framkom över hela ytan ett kulturlager med sot, slagg, obrända ben samt porslin av 1800–1900-tals typ. Fynden var rikligast i sydöstra delen.

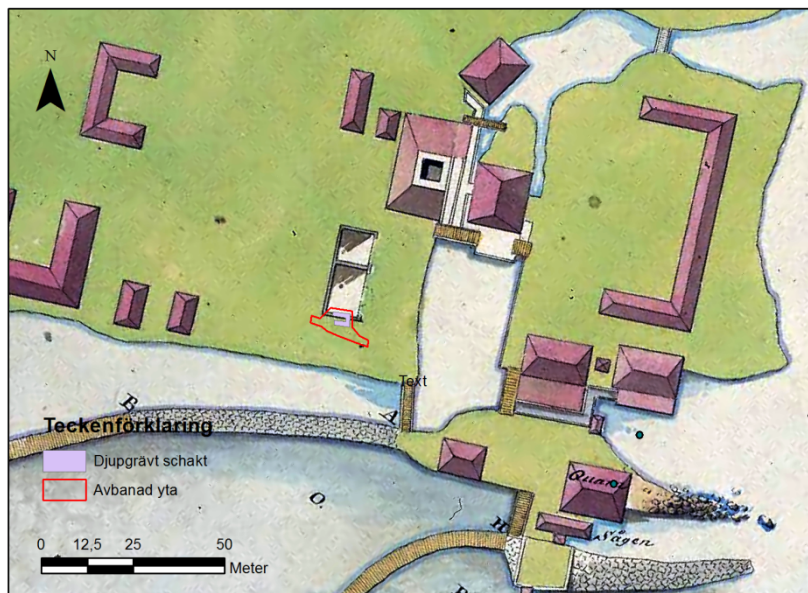
Figur 4. Schaktplan.

Centralt i det avbanade området grävdes ett U-format schakt om 0,8–1,2 meter bredd. Schaktet grävdes till ett djup av 1,2 meter i norra och östliga delen och 0,6 meter i södra delen (Bilaga 1 och 2).

I den norra delen av schaktet framkom på 0,6 meter djup plattor av gjuten slaggsten (anläggning 1). Schaktet utvidgades då något år norr varvid det kunde konstateras att plattorna var lagda på en rad med flera lager och hade ingått i en form av grundanläggning. Gjutna slaggstensblock är ett vanligt byggmaterial i området, men de som påträffades i schaktet var inte av sedvanliga dimensionerna utan tunnare och bredare, ca 0,43×0,27 meter stora och 0,08 meter tjocka. I schaktet framkom även stora mängder järnmalm. Malmen var kraftigt magnetiskt och i storleksfraktioner från 0,01–0,05 meter.

På en karta från sekelskiftet 1800 får anläggningen sannolikt sin förklaring (se fig. 5). Här redovisas rostgropar i form av öppna ”båsar” med vad som ser ut att vara murade väggar åt tre sidor. Slaggstensraden, anläggning 1, markerar sannolikt en av väggarna till en sådan grop. Kartan är behäftad med ett mätfel som gör den mycket svår att rektifiera men figur 5 ger en ungefärlig bild av

schaktets läge i förhållande till rostgroparna. Även på 1758 och 1777 års karta över bruket markeras rostgropar på ungefär denna plats. Däremot finns inget redovisat på den äldsta kartan från slutet av 1600-talet (Andersson 1990: 16, 21 samt 24).

Figur 5. Undersökningsområdets ungefärliga läge i förhållande till rostningsgroparna. Kartan är från sekelskiftet 1800. Lantmäteristyrelsens arkiv.

Senare uppfördes en inbyggd rostugn i ett hus som var förbundet med hyttan med ett transportband (Nilsson 2013: 68-69). På 1870 års karta över bruket framgår att den nu schaktade området ligger i anslutning till huset med rostugnen. En förhöjning i backen strax öster om området markerar ungefär var detta hus och ugn har stått. Platsen är dock något skadat av täkt.

FÖRSLAG TILL VIDARE ÅTGÄRDER

Länsmuseet anser att inga ytterligare antikvariska åtgärder är nödvändiga inom det aktuella projektet. Vid eventuella tillkommande arbeten i området krävs dock schaktövervakning. Mer omfattande grävarbeten bör föregås av en arkeologisk förundersökning.

Figur 6. Slagg och järnmalm i schaktet. Foto: Bo Ulfhielm.

Figur 7. Slaggstensraden under framgrävning. Foto: Bo Ulfhielm.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens beslut: 431-6485-15

Beslutsdatum: 2015-11-06

Länsmuseets dnr: 2612/320

Uppdragsgivare: Länsstyrelsen Gävleborg, enheten för natur och vilt

Undersökt yta: 85 kvadratmeter

Fältarbetsperiod: 2015-11-23

Personal: Bo Ulfhielm, Länsmuseet Gävleborg

Arkeologtimmar: 7

Fastighet: Gysinge 1:20 och 1:24

Koordinater: N 6684855 E 604055

Koordinatsystem: Sweref 99 TM

Fynd: Inga fynd tillvaratogs

Dokumentationshandlingar: 26 digitala bilder och 2 GIS-filer och 2 sektionsritningar förvaras i Länsmuseet Gävleborgs arkiv och servrar

REFERENSER

Andersson, M. 1990. *Gysinge Bruk – bebyggelseutveckling under 1800-talet*. C-uppsats konstvetenskapliga institutionen Uppsala universitet.

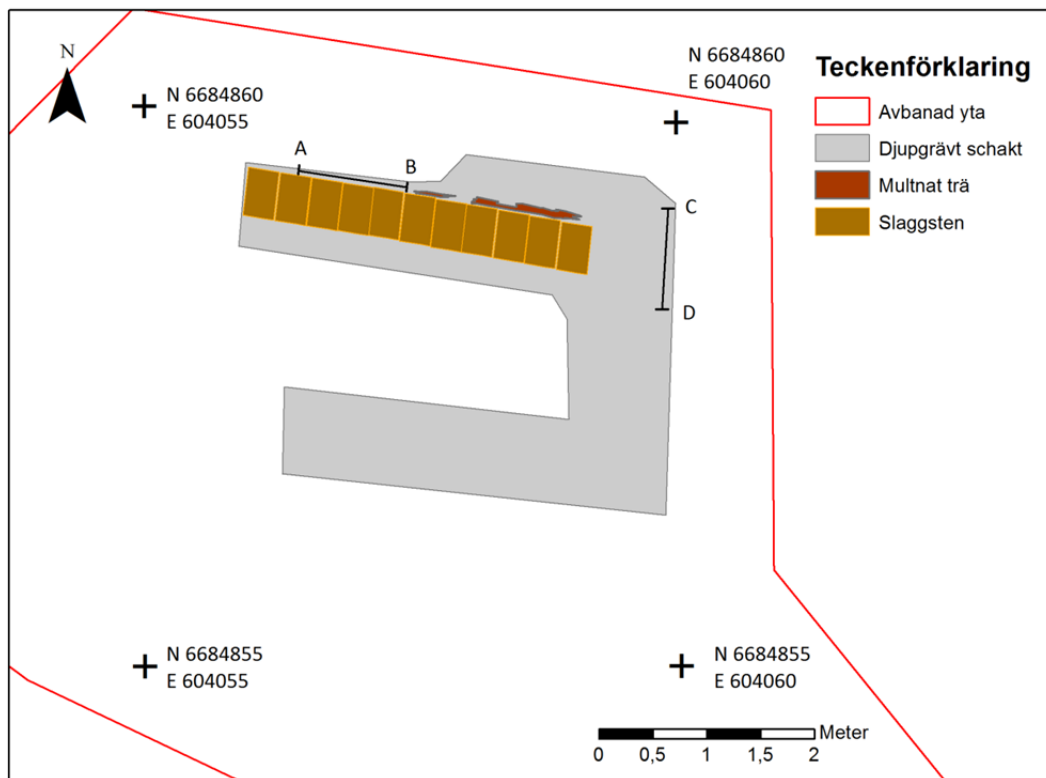
Nilsson, O. 2013. *Gysinge. Gästrikebruket med vallonsmidet. Hyttan, smederna patronerna, älven*.

Lantmäteristyrelsens arkiv

V57-19:3 Avmättnings karta Gysinge bruk, odaterad.

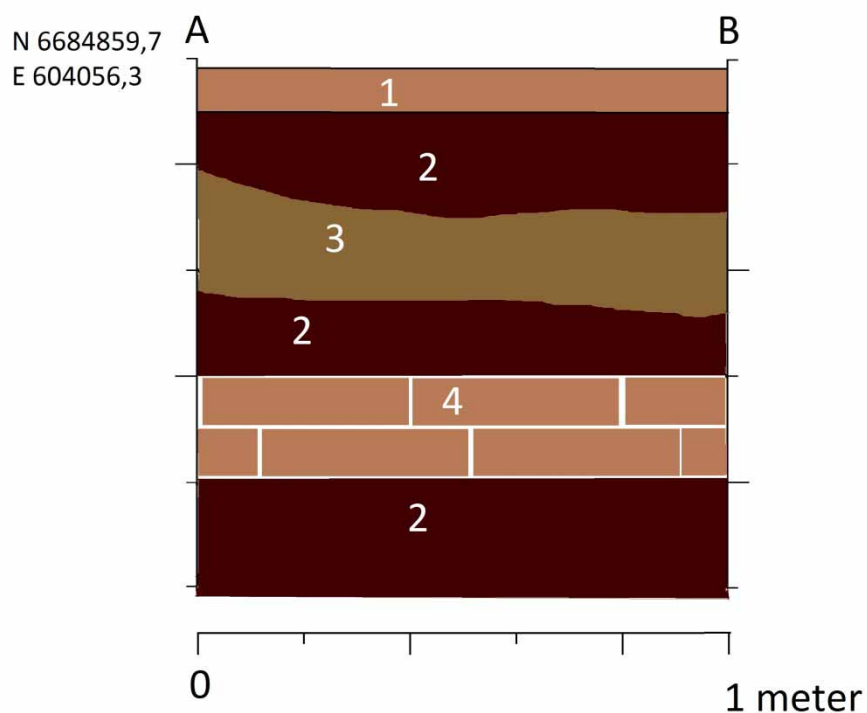
Bilaga 1. Anläggningsbeskrivning och plan

Anläggning 1. Rostgrop, del av, bestående av en 3,2 meter lång (VNV-ÖSÖ) rad av slaggstensplattor. I nordöstra kanten var rester av längsgående trävirke. De gjutna plattorna hade dimensionen 0,43×0,27 meter och var 0,08 meter tjocka. Ställvis framträdde spår av murbruk. Plattorna var lagda om lott i två varv. Anläggningen framträdde på 0,6–0,8 meters djup under torven. Den överlagrades av ett lager med kol, sot, slagg och jord samt rikligt med järnmalm. Efter dokumentation togs plattorna bort. Lagret med kol, järnmalm, o.s.v. fortsatte ned till schaktets botten på drygt 1 meters djup.

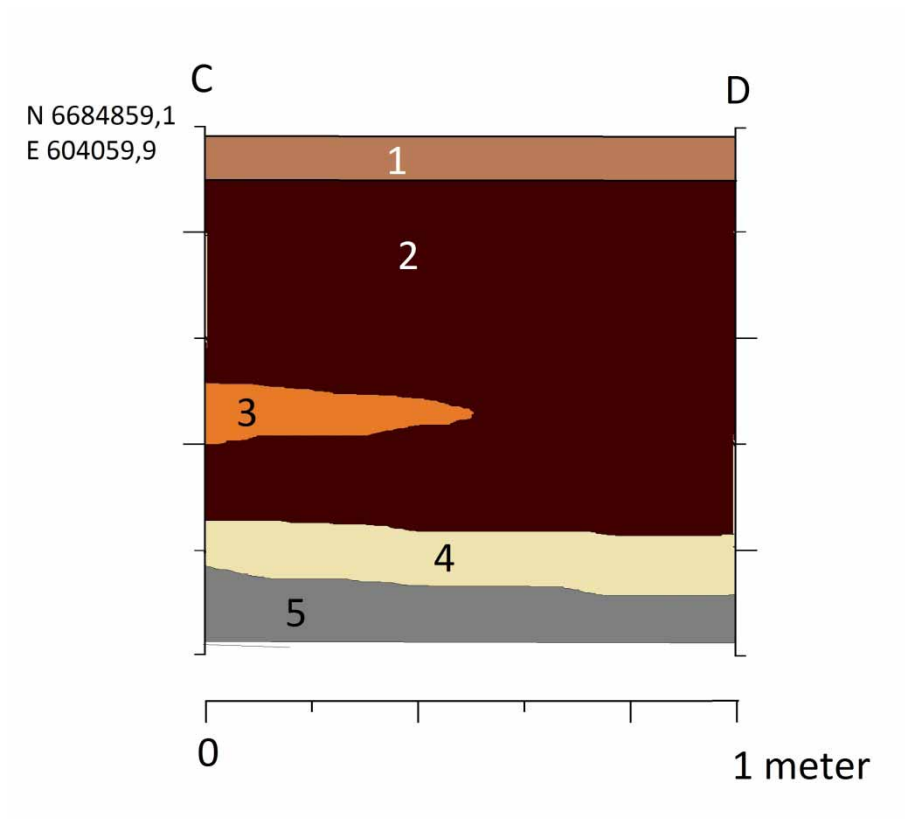
Schaktplan med anläggning samt sektioner.

Bilaga 2. Sektioner och sektionsbeskrivningar

Sektionsbeskrivning A–B

1. Torv och matjord.
2. Lager med kol, sot, jord och slagg med inslag av tegel.
3. Varvigt lager med gråbeige sand/mjåla, kolstrimor samt brunt kulturlager med kol och slagg.
4. Slaggstensplattor.

Sektionsbeskrivning C–D

1. Torv och matjord.
2. Lager med kol, sot, jord och slagg med inslag av tegel. Enstaka keramik och porslinsskärvor samt obrända ben.
3. Lins av rödaktig sandblandad mjäla?
4. Gråbeigt, ”hårt” lager med mjäla med inslag av slagg.
5. Gråbrunt lager med mycket stor andel slagg.

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE · TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE